

ÜLDKÜSIMUSE LIHTVASTUSTE FUNKTSIOONID*

LEELO KEEVALLIK

Sissejuhatus

Üldküsimuse vastusekujude poolest on maailma keeled jaotatud tüpoloogiliselt kolme liiki. Esimeses kasutatakse partiklivastuseid, teises kajavastuseid, mis kordavad tavaliselt küsimuse verbi, ning kolmandaks polaarseid vastuseid (nt *õige/vale*) (Sadock, Zwicky 1985: 189–191; König, Siemund 2007: 320–321). Eesti keeles on üldküsimusele võimalik vastata terve rea vastusekujudega, isegi kui kõneleja sisuliselt vaid jaatab või eitab ilma sõnaselget modaalsustki lisamata. Näiteks võib positiivsele küsimusele konstrueerida vähemalt järgmised vastusevariandid:

Kas sulle uisutada meeldib vä?

Positiivsed vastused:

- a. *Jaa /jah.*
- b. *Meeldib.*
- c. *Jaa meeldib.*
- d. *Meeldib jah.*
- e. *Meeldib küll.*
- f. *Jaa, meeldib küll.*
- g. *Meeldib küll, jah.*
- h. *Meeldib ikka.*
- i. *Ikka meeldib.*
- j. *Jah, meeldib ikka.*
- k. *Meeldib ikka jah.*
- l. *Mhmm.*

Negatiivsed vastused:

- m. *Ei.*
- n. *Ei meeldi.*
- o. *Ei, ei meeldi.*
- p. *M[?]mm.*

On selge, et siin kombineeruvad kaks tüpoloogiliselt erinevat vastusetüüpi: partiklivastus ja kajavastus. Ülaltoodud vastusekujude hulgas leidub nii verbikordusi (*meeldib, ei meeldi*) kui ka partikleid (*jaa /jah, küll, ikka, mhmm, m[?]mm*). Ainult üht või teist sisaldavad kujud võib vastavalt nimetada kas verbikordusvastusteks või partiklivastusteks, samal ajal kui lisaks esineb veel mitmesuguseid kombineeritud võimalusi. Verbikordusvastus omakorda on kajavastuse alaliik, sest eesti keeles saab üldküsimusele vastata ka muude sõnaliikide kordamisega.

Artikkel kirjeldab, kuidas ja millisel suhtluseesmärgil eestlased tänapäeval ülaltoodud vastusekujusid kasutavad. Selleks on vaadeldud esitatud küsimuste rolli ja positsiooni vestlusjärjendites ja nende funktsiooni osalejate jaoks. Vastusekujus kajastuvad kõneleja sisulised arusaamad küsimusest ja

* Autor on tubli arutelu eest tänulik järgnevatele isikutele: Christina Englert, Taru Ijäs, Riina Kasterpalu, Geoffrey Raymond, Emanuel Schegloff, Sandra Thompson ja retsensendid.

sellega tehtavast, näiteks küsimuse staatusest järjendis (Sorjonen 1996) ja selle vormistuse sobilikkusest (Heritage 1998). Vastuse alguses olev jaatav või eitav partikkel on väidetavasti mõnes keeles märgiks, et üldküsimuse vormistus on olnud rahuldav (Raymond 2003), samal ajal kui eelnevast kordavad vastusvoorud võivad taotleda eelisõigust käsitletavale teemale (Stivers 2005). On selge, et vastusekuju valik pole juhuslik ega sõltu kõneleja idiolektist, vaid tegu on suhtlusjärjendis täpselt kalibreeritud vooriga, mis annab kaasosalejatele aimu eelneva vooru tõlgendusest ning loob uue konteksti edasiseks tegevuseks. Artiklis käsitletakse seda, millises järjendipositsioonis ülalolevad vastused üldse kasutatavad on ning mida üks või teine valik osalejate jaoks tähendab.

Artikli materjaliks on autori 100 000-sõnaline telefonikõnede korpus ning Tartu suulise kõne korpuse 300 000-sõnaline allosa (näost näkku argivestlused, institutsionaalsed ja argised telefonikõned). Kokku on küsimuste-vastuste järjendeid neist leitud ja arvestatud umbes 1000. Iga näide on varustatud allikakoodiga (vastavalt AU või TA).

Muidugi pole lihtne suulise vestluse puhul otsustada, mis on üldküsimus ja mis mitte. EKG (II: 168) defineerib üldküsilausest kui „küsilausest, mis eeldab jaatavat või eitavat vastust ja mille puhul küsimuse mõjualaks on kogu lause”. Minu uurimuses on lähtutud küsimuste valikul kriteeriumist, et kõnealusele küsimusvormile oleks korpustes regulaarselt vastatud nii partiklitega *jaa/jah* ning *ei* kui ka vastavate sõnakordustega. Nendeks vormideks osutusid: 1) lausungialgulisel *kas* ja *ega*, 2) voorulõpulisel *vä* ja *jah* (vahel lisaks sõnale *kas*), 3) inversioon (vahel koos ülaltoodud partiklitega), 4) mõningad väitetüübid.

Lausungid, millele regulaarselt vastati pigem *mhmh*, jäid seetõttu enamasti uurimusest välja. Siia hulka kuuluvad arvukad *onju*-, *eks*- ja *eksole*-lõpulisel lausungid, millele vastaskõneleja isegi ei pruugi reageerida ja enamasti reageerib mõne *mhmh*-tüüpi hääliitsusega. Need ei ole vormid, mis oleksid selgelt kasutusel üldküsimustena. Pigem taotleavad *onju*, *eks* ja *eksole* tagasisidet. Küll aga esinevad nad harva ka väitevormilise üldküsimuse osana (vt ka Metslang 1981: 10, 14, 34–36) ja need juhtumid on arvesse võetud.

Et uurimuse põhirõhk on järjendite kvalitatiivsel analüüsil, siis ei ole üldküsimuste ja mitteüldküsimuste täpne piiritlemine antud hetkel tähtis. Ouline oli lihtsalt eristada järjendipositsioonid, kus jaatav ja eitav vastus üldise võimalikud on. Kui vestlejad ei käsitlenud lausungit küsimusena, näiteks pidasid küsimusena vormistatud vooru retooriliseks küsimuseks või eriküsimuseks, siis seda uurimuses arvestatud ei ole. Lähtekohaks on see, mida vestlejad suheldes ise üldküsimuseks peavad ja mida mitte. Niimoodi kogutud näitekogu peaks andma ka hea aluse mõningasteks kvantitatiivseteks võrdlusteks, mis toetavad kvalitatiivseid argumente ja toovad esile selgemaid mustreid.

Artikkel käsitleb ainult niinimetatud lihtvastuseid, mida on eesti keeleteaduses kirjeldatud kõige väiksema informatiivsusega vastustena (Metslang 1981: 127). Need on otseselt jaatavad või eitavad vastused (mitte nt *ma ei tea*-tüüpi vastused), kus ei korrata eelnevast küsimusest rohkem kui üht fraasi. Enamasti on korratud vaid üht sõna, mistõttu on neid edaspidi nimetatud sõnakordustevastusteks. Sellega sarnane kajavastuse mõiste jätab paraku lahtiseks, kui suurt osa eelnevast küsimusest on korratud. Pikematel

kordustel on aga oma suhtlusfunktsioon, mis nõuab eraldi käsitlust (vt nt Schegloff 1996; Stivers 2005). Rääkimata neist vastustest, mis midagi leksikaalset lisavad või muudavad (eestikeelsete vastuste kohta üldiselt vt Metslang 1981: 126–147). Siinkohal on eesmärgiks võrrelda vaid kõige lihtsamaid jaatusi ja eitusi.

1. Sõnakordus või vastusepartikkel

1.1. Vastuse iseseisvus. Esimene põhiline erinevus on selles, kas vastuseks valitakse sõnakordus, mis on enamasti verbikordus, või üksikpartikkel. Sellel valikul iseenesest on juba sügav tähendus, eriti mis puudutab vastusvooru iseseisvust. Korrates küsimuses sisalduvat sõna, sobitab kõneleja vastuse täpselt konkreetse küsimusega, samal ajal kui partikkel on üldvastus, mis sobib enamikule küsimustest. Seega seostab vastaja korrates oma vastuse täpselt eeloleva voo-ru. Partikliga on aga võimalik vastata ka siis, kui küsimust korralikult ei kuulnudki. Teisalt on sõnakordusvastus iseseisvam kui partiklivastus, mille tõlgendamine sõltub ainuüksi kontekstist. Et aru saada, mida *ei* või *jah* tähendab, tuleb kuulda eelnevat voo-ru. Sõnakordus annab iseenesest rohkem infot, eriti siis, kui ei ole tegemist *olema*-verbiga.

Vaadakem kaht näidet. Esimeses vastatakse *vä-lõpulis*ele küsimusele partikliga *jaa*, mille sisuline mõistmine sõltub täiel määral eelnevast küsimusest.¹

- (1) K: [kas te] õpite ingliskeelt ülikoolis=vä.
J: **jaa.** (TA)

Teises näites on vastuseks verbikordus, mis iseenesest sisaldab leksikaalset infot. Vastus on seega sisuliselt iseseisvam kui eelnevas näites toodud partikkel. Voo-ru iseseisvus ilmneb ka grammatilisel tasandil, sest vastaja muudab isikulõpu deiktiselt sobivaks. Nii võimaldab verbikordusvastus kõnelejal esitada mitmeti täielikuma propositsiooni kui partikkel.

- (2) J: ee (.) mh (.) ee (.) noh (.) ses suhtes et ee
näiteks ajalugu õpite=vä.
I: **õpime.** (TA)

Vestluses tegeldakse muuhulgas pidevalt sellega, kes mida teab, mil viisil ning kellel osalejatest millisele teemale rohkem õigus on, ehk teiste sõnadena kõnelejate episteemiliste õigustega (Heritage 2002; Stivers 2005). Eesti keele võimalus valida partikli ja kordusvastuse vahel võib olla üks viise subtiilselt väljendada, et vastaja arvab endal kõnealusele teemale eelisõigus olevat. Kui vastaja kasutab ainult partiklit, on vastus potentsiaalselt tõlgendatav kui eelkõneleja öeldut täielikult aktsepteeriv kinnitus (Heritage 2002:

¹ Transkriptsioonimärgid: allajoonimine – rõhk; [peale] – pealeräägitud lõik; = – voo-ruude ja sõnade kokkuhääldus (ainult TA korpuses); (halb) – halvasti kuuldav lõik; (.) – minipaus; (0,2) – paus millisekundites; – venitus; @ – naerusilp; naerune hää; Q – tsiteeriv hää; <eri> – eriline kvaliteet; .hh – sissehingamine; hh – väljahingamine; . – langev intonatsioonikontuur; ? – tõusev intonatsioonikontuur; , – jätkuintonatsioon; /---/ – samast voo-ruust on midagi välja jäetud.

200). Mida rohkem materjali kõneleja eelnevast voorust kordab, seda rohkem teeb ta seda n-õ enda omaks, enda väiteks, kindlustades endale seega esmasõiguse info osas, mille tegelikult esimesena ütles välja keegi teine. See mehhanism töötab ka teistes vastusloomuga voorudes, muuhulgas hinnangute kinnitamisel. Kui kõneleja kellegi teise antud hinnangut kas või osaliseltki kordab ja eriti kui ta öeldut modifitseerib, siis omastab ta samal ajal sellele teemale eelisõiguse (Stivers 2005). Äärmuslikel juhtudel kordab vastaja üle terve eelneva vooru, aga siis ei ole enam tegu lihtvastusega.

Ülalolevat arvesse võttes võiks oletada, et eesti keeleski püüab vastaja sõnakordusvastusega kindlustada endale kõnealusele teemale episteemilise eelisõiguse. Selle hüpoteesi vastu töötab aga konkreetne järjendipositsioon, kus partikli ja sõnakorduse kontrast eesti keeles esineb. Nimelt vastates küsimusele. Paljude küsimuste loomuses on, et selle esitab teadmatu osaleja teadvale osalejale. Seega loovutab küsimuse esitaja info esitamise eelisõiguse automaatselt küsimuse adressaadile, juhul kui tegu pole retoorilise, väljakutsuva vms küsimusega. Näites 1 ja 2 puudutab küsimus mõlemal puhul vastaja õppeplaani, mis kuulub loomulikult vastaja kompetentsi raamesse. Samal ajal esitavad mõlemad küsimused ka hüpoteesi aine kohta ning taotleavad sellega juba mingil määral õigust samale infole, olgu siis üldise elukogemuse või eelneva vestluse põhjal. Seega võib iseseisvama sõnakordusvastuse valik ikkagi näidata, et vastaja taaskoostab küsitule oma episteemilise eelisõiguse. Küsija öeldut korrates omandab vastaja selle kui endale kuuluva väite. Sõnakordusvastus oleks eesti keeles niisiis spetsiifiline vahend tegelemaks vestluses osalejate episteemiliste õigustega, sellega, millisel osalejal on õigus ühel või teisel teemal midagi väita või oletada.

Veelgi selgemalt sõltub vastusevalik küsimuse järjendipositsioonist, sellest, kuhu osalejad on antud hetkeks vestlusega jõudnud. Vestlus organiseerub alati tegevusjärjenditena, kus iga järgmine voor reageerib eelnevale ning loob järgneva konteksti. Esimene näide on temaatiliselt jätkav küsimus, järeldus eelnevalt öeldust, mis kõlab nii:

- (3) J: see on nagu meie see (.) ülikoolis see inglise keele:
 õppejõud, (.) <Q bat, bat, jes, jes, sõu Q> (.)
 B: täpselt ni[modi.]
 K: [kas te] õpite ingliskeelt ülikoolis=vä.
 J: **jaa.** (TA)

Kõneleja J on muus seoses just avaldanud, et tal on ülikoolis keegi inglise keele õppejõud. Kaasvestleja K teeb sellest järelduse, et J õpib ülikoolis inglise keelt, ning esitab sellekohase küsimuse. Sellises järjendipositsioonis, kus info on tegelikult juba esitatud ning järeldus vajab vaid minimaalset kinnitust, vastavad kõnelejad küsimusele regulaarselt vaid partikliga (soome keele kohta vt Sorjonen 2001). Vastandina on näites 2 küsimus sellel teemal esimene, ta alustab uut järjendit ja võib olla selle järjendi põhiküsimus. Verbivastus peegeldabki arusaama, et tegemist on uue iseseisva küsimusega.

Vastuse valikul on üks olulisi faktoreid ka küsimuse pragmaatiline fookus, mis näites 3 tundub küsimuses olevat sõnal *ingliskeelt*. Kuigi osaliselt on see ka vastaja otsustada, kus ta arvab pragmaatilise fookuse olevat. Kui küsimuse pragmaatiline fookus on tõlgendatud olevat nimisõnafrasil, saab vastuses

korrata vaid nimisõnafraasi, mitte tegusõna. Kui fookus on omadus- või mäarsõnal, ei saa samuti tegusõna korrata. EKG (II: 168) järgi on sel puhul tegemist ülderiküsilausega, millega tahetakse teada saada, kas küsimus vastab tõe väljapakutud koosseisus (Metslang 1981: 48–51). Kuid mittetegusõnu korrati kõikides korpustes kokku vaid 13 korral. Enamasti vastatakse niisugustele küsimustele partikliga, mida selles positsioonis esines umbes kümme korda rohkem. Seega on näha, et partiklivastuse ja sõnakordusvastuse valik võib olla tingitud küsimuse pragmaatilisest fookusest. Kui tegemist on ülderiküsilausega, on vastuseks sagedamini partikkel.

Pöördudes tagasi järjendipositsiooni juurde, selgub materjalist, et ka näiteks eelküsimustele vastatakse reeglipäraselt vaid partikliga. Eelküsimus on küsimus, mis näitab, et põhitegevus alles järgneb, kui vastus eelküsimusele on edasiiv (Schegloff 2007: 30–31). Näites 4 teeb kõneleja T enne telefoninumbri ütlemist kindlaks, kas vastaskõnelejal on võimalik number üles kirjutada. Küsimuses *saate kirjutada* peegeldub selgelt, et edasine tegevus on dikteerimine. Sellistele eelküsimustele vastatakse regulaarselt ainult partikliga.

- (4) T: .hh saate kirjutada.=
 H: =**jaa**.
 T: .h viis kuus? (AU)

Ka vastatakse partikliga küsimustele, mis on tehniliselt parandusalustused, aga tegelikult võivad avaldada imestust või lihtsalt markeerida kuulnud info oluliseks ja huvitavaks. Neid näiteid oli korpustes nii tohutult, et allolevates tabelites pole neid arvestatudki (parandusele partikliga vastamist on käsitletud ka Kasterpalu 2005: 998). Peaaegu eranditult kõigil juhtudel, mil parandusalustusele vastati positiivselt, kasutati selleks partiklit, nagu näites 5.

- (5) K: kasseti pätsab Marion talt kogu aeg ära.
 P: <@ pätsab vä. @>
 K: **jah**,@= (AU)

Üksikud kõrvalekalded (kokku kolm paarisajast) olid alati seotud kuulmisprobleemidega. Nii näiteks püüavad vestluskaaslased järgnevas kõnealustuses selgitada, millise nime helistaja täpselt ütles.

- (6) E: .h tere õhtust ma palun Kadit.
 S: Kadit.
 E: **Kadit**. (AU)

Parandusalustusele sõnakordusega vastamine on vähemalt soome keeles markeeritult kinnitav tegevus, mis näitab, et kõneleja on oma esialgses ütluses väga kindel (Sorjonen 2001: 419–421). Kordus seob vastuse tihedamalt esmaõelduga. Kuid soome keeles tunduvad kordused olevat palju sagedasemad ja seega ka teistsuguste funktsioonidega. Eesti korpustes olid kordusvastused selles positsioonis kõigil kolmel juhul seotud võimaliku või reaalse valesliku kuulmisega. Sel puhul on korduse peamiseks funktsiooniks anda vastaskõnelejale uus võimalus öeldut kuulda ning sobivalt vastu võtta. Partiklivastus seda ei võimaldaks. Jällegi on sõnakordus iseseisvam kui partikli-

vastus. Näites 6 taasteostab nime ütlemine muuhulgas esialgse palve rääkida just nimelt Kadiga, mitte ainult ei kinnita kuuldot.

Üldküsimumuse positiivne verbikordusvastus on eesti keeles reserveeritud põhitegevuse vastuseks. Vestlejad kasutavad seda väljendamaks arusaama, et esitatud küsimus on järjendis põhitegevuse kandja.² See on põhimõtteliselt kooskõlas soome keele kohta väidetuga, et verbivastus antakse infoküsimumusele, mille järel jutt läheb ühel või teisel viisil samal teemal edasi (Hakulinen jt 2004: 1147–1148). Infoküsimumus on siis järjendis põhitegevuse kandja. Kuiigi päriselt eesti ja soome vastusevalikud kindlasti ei kattu. Näiteks peetakse soome keeles verbivastust kõige tavalisemaks üldküsimumuse vastuseks (Hakulinen jt 2004: 1147), kuid eesti keeles on partiklivastus palju tavalisem. Lisaks saab eesti keeles verbivastusele lisada partikli *küll*. Soome keele põhjal on samuti nii partiklivastust kui ka verbikordust peetud minimaalseks (Hakulinen 2001b), kuid eesti keeles sõnakordusvastus siiski päris minimaalne ei ole.

Partiklivastused väljendavad eesti keeles kõneleja seisukohta, et eelnev küsimus oli mingis mõttes teisene, pikema järjendi teenistuses olev eel- või lisaküsimumus. Tegevusjärjendid on vestluse üks põhistruktuure, inimsuhtlust organiseerivate printsiipide järgimise tulem (Schegloff 2007). Vestluses osalejad seisavad pidevalt ülesande ees sobitada ja täpsustada oma tegevust vastavalt sellele, kuidas kõik osalejad on koostöös vastavaks vooruhetkeks konteksti rajanud. Iga voor avaldab midagi kõneleja arusaamast, kuhu käimasolev tegevusjärjend teel on ja millised tegevusvõimalused sellega kaasnevad. Seega loob valitud vastus ise uut konteksti järgneva tegevuseks. Pelga partiklivastuse ja sõnakorduse valik on järjenditundlik viis näitamaks, kuidas tõlgendatakse eelneva küsimuse staatust.

1.2. Vastuse ammendavus. Tulenevalt oma iseseisvusest ja täpsemast konkreetsele küsimusele vastavusest on sõnakordus ka ammendavam vastus, mis näitab, et järjendi võib lõpetada, selle asemel et seda edasi arendada. Näites 7 vastab V küsimusele verbikordusega.

- (7) H: et=aga (.) oled sa kodus.
 V: **olen?**
 H: väga=ea. (TA)

Verbikordus näitab, et vastaja on küsimuse grammatiliselt sedavõrd analüüsinud, et saab reageerida sobivald muudetud verbivormiga. Järjendi lõpetab H hinnang *väga hea*, mis on järjenditehniliselt kolmas. Kolmas on järjendit minimaalselt laiendav voor, mis võib olla hinnang ega projitseeri järjendile mingit edasiarendust (Schegloff 2007: 118–127). Edasi kulgeb vestlus teemal, et H astub V poolt läbi. Seega võib verbivastus olla naabruspaaris sedavõrd ammendav, et kõnelejad võivad asuda uue tegevuse või järjendi juurde. Uus järjend võib küll temaatiliselt käia sama asja kohta, nagu näites 8. Telefonimüüja uus küsimus ei näita siin aga millegagi, et eelnev vastus oleks olnud problemaatiline või puudulik.

² Selle väite kogu tõestuskäik on eraldi artiklis (vt Keevallik, käsikiri).

- (8) M: [.hh] öelge palun te tegite meie:: meile selle tutvumistellimuse kas leht käib teil.
 K: **käib**,
 M: mts .h kuidas te lehega rahul olete. (AU)

Mõlemal puhul näitab vestlejate käitumine, et verbivastus on olnud selles järjendipositsioonis ammendav ning väljendanud adekvaatset arusaama, missugune on eelneva küsimuse roll käimasolevas tegevusjärjendis. Vastandina sellele kasutatakse partiklivastust näitamaks vastaja ebakindlust küsimuse rolli suhtes. Partikliga on üldküsimusele võimalik vastata isegi siis, kui küsimuse eesmärk ning tegevuslik tagajärg jääb vastajale arusaamatuks. Seda tõestab näide 9, milles E küsib oma lavastuse kaasosaliselt tema kostüümi kohta.

- (9) E: .hh kuule kas need prohveti riided mis sul olid,
 kas sa võtsid nad koju kaasa ve.=
 A: =**jaa**,
 E: .h ai ai[ai ai.]
 A: [need olid] mu omad e. (AU)

A vastab E küsimusele jaatava partikliga. Üldküsimus nõuab grammatiliselt jaatavat või eitavat vastust ning see tingimus on vastuses täidetud. Samal ajal ei avalda partikkel vastaja sisulist analüüsi eelneva küsimuse fookuse kohta, mis ilmneks näiteks vastuseks valitavast kordusest [kas *võtsin (kaasa)* või *koju?*]. Partiklivastus on seega puhtformaalsem ja ebaspetsiifilisem kui kordus.

Ülalolevast näitest on ka näha, et A ei saa jaatavalt vastates aru, kuhu E oma küsimusega sihhib. Küsimus ise on tema jaoks vastatav, kuid küsimuse eesmärk jääb ebaselgeks. Seda tõestab A lisainfo pärast E emotsionaalset reaktsiooni tema vastusele. Väitega, et riided kuulusid talle, väljendab A arusaamatust, miks selline küsimus üldse esitati. See aga tähendab, et A pole mõistnud, mida tema enda *jaa* tegevuslikult tähendas või kuhu järjendi edasi viib. Osaleja selgitus annab aga keeleuurijale empiirilise tõendi selle kohta, kuidas kõnelejad ise vestlushetkel oma voore tõlgendasid. Siinses kõnelõigus peegeldab partiklivastus kõneleja ebakindlust küsimusega seotud tegevuse osas. Ta vastab küsimusele vaid minimaalselt. Seega osutab ta ka ootusele, et küsimuse esitaja jätkab mingi selgitusega. Edasises vestluses seletabki E, et soovis riideid laenata ka teisele prohveti rolli täitvale isikule. *Jaa* on küsimuse tehniline vastus, mis aga ei pruugi veel näidata, et vastaja saab aru, mida küsimusega tehakse. Erinevalt verbikordusvastusest, mis võib järjendi sulgeda, osutab partiklivastus siin hoopis vajadusele järjendit edasi arendada.

Sama mehhanism võimaldab partiklit kasutada eeljärjendi vastusena. Partikkel rahuldab selles positsioonis minimaalselt küsimuse vastusenõude, kuid näitab samal ajal vastaja arusaama, et teema pole ammendatud. See kehtib muidugi küsimuste kohta, mis ei ole ülalkirjeldatud parandusalustused ega järjendit jätkavad kontrollküsimused. Näites 10 kurdab L kursusekaaslasele, et tal pole kusagil oma tööd välja printida. M küsimus on selles järjendikontekstis tõlgendatav eelpakkumisena. L partiklivastus peegeldab arusaama, et M-i küsimus on mingi tulevase põhitegevuse teenistuses. Põhi-

tegevuseks, baaspaari esiliikmeks on pakkumine, mis tuleb pärast L-i edasi-
viivat vastust.

- (10) L: et jah (0,2) mul ei ole präägu ka tegelikult.
M: ee sul on printimise: asi aint ve.
L: **jaa**,
M: tule prindi minu juures. (AU)

Partiklivastus ei ole seega mõnes järjendipositsioonis küllalt ammendav vastusevariant ega pruugi näidata, et küsimuse rolli on lõplikult mõistetud, ning mis ei võimalda järjendi sulgemist nii, nagu kordusvastus seda teeb. Kordus on tugevam vastusevariant, mida toetab muuhulgas ka see, et partiklivastust saab verbivastuseks muuta, aga mitte vastupidi.

Näites 11 vastab klient telefonimüüja küsimusele esmalt partikliga. Kui aga telefonimüüja sellele kohe ei reageeri (0,2 sekundi jooksul), siis muudab klient oma vastuse verbikorduseks, tugevdades sellega vastuse ammendavust.

- (11) M: ka:s olete kätte saand.
(0,7)
K: kas Liivi Linnalehe vä.=
M: =jaa.
K: **jaa, (0,2) ole(me)**,
M: aahah. .h /---/ (AU)

Verbi kordusega näitab klient ka täpsemalt, kuidas ta on küsimust ja selle tegevusrolli mõistnud. Nimelt et see on infoküsimus (ega mitte näiteks retooriline ega süüdistav küsimus) ja et see võib olla järjendi põhitegevus ja helistamise põhjus. Ka näitab klient verbi kordamisega oma arusaama, et järjendi võib ilma pikemata lõpetada. Seda tõlgendust toetab omakorda fakt, et müüja reageerib vastusele järjendit sulgeva partikliga *ahah*, mis võtab vastu uut infot (Keevallik 1999). *Ahah* ja ülejäänud kolmandad voorud järgnevad regulaarselt verbikordustele, mis annavad iseseisvalt infot, aga mitte nii sageli partiklitele, mis sõltuvad sisuliselt küsimustest.

Ammendavama vastusena on sõnakordus kasutusel küsimusjärjendit lõpetava vahendina. Partikkel võib väljendada arusaama, et järjend jätkub. *Jah/jaa* on minimaalsem ja puhtformaalsem vastusevariant kui verbikordus, mis on täpsemalt sobitatud iseseisvam väide. Partikkel on kasutusel väga palju üldisem (Kasterpalu 2005) ning enamasti verbivormidest lühem, seega lihtsam produtseerida. Seetõttu võib partiklit kasutada markeerimaks vastaja arusaama, et esitatud küsimus on mingis mõttes toetav, teisejärguline või osa suuremast tervikust.

1.3. Vastuse minimaalsus. Perifeerselt on võimalik eriti mittepõhitegevusi esindavatele küsimustele vastata veelgi minimaalsemalt kui partikliga *jaa/jah*. Nimelt kinnise või lahtise suuga häälstatud keelendiga, mida transkribeeritakse enamasti *mhmh*, *mmmh*, *mmhmh*, *öhöh* või *ähäh* ning mida esines üldküsimuse vastusena eelkõige eespool kirjeldatud parandustes. Muudes kontekstides esines neid umbes 30 korral, partiklit *jaa/jah* aga kokku 262

korda (+ parandusalustuste vastused). *Mhmh*-tüüpi keelendite põhilised kasutusalaad on tagasiside andmine ja neutraalseim info vastuvõtt ning neid on võimalik hääldada eriti vähese vaevaga. Seetõttu on nad ka üldküsimumusele minimaalseimad võimalikud vastused. Näites 12 kasutatakse seda eelnevat voozu täpsustavale küsimusele vastamiseks.

- (12) Le: näed vaata, siin on uvitav (.) artikkel, seda loe. (.)
 K: Jaan Krossi menu Ispaanias=vä.
 Le: **mhmh** (2,0) (TA)

Ühelt poolt tõestab sellise minimaalse keelendi kasutamine, et niisuguses järjendipositsioonis olevad üldküsimumused nõuavad tõesti vaid minimaalset kinnitust. Teisalt on siiski küsitav, mil määral *mhmh*-tüüpi keelend üldse on jaatav vastus. Nad täidavad küll ajuti üldküsimumusele järgneva voozu, kuid pigem lihtsalt registreerivad eelneva küsimuse. Ja et nad vastu ei vaidle, mingeid probleeme ei tõstata, siis on nad tõlgendatavad eelmises voozus toodud info aktsepteerimisena ja seega ka positiivse vastusena. *Mhmh*-tüüpi keelendid on järelikult absoluutselt minimaalseimad kinnitavad vastused.

2. Polaarsuse muutmine vastuses

Eelnev arutelu puudutas selguse mõttes ainult positiivseid küsimusi ja vastuseid. Pilt muutub hoopis keerulisemaks, kui arvestada ka vastuse polaarsuse muutmist ning negatiivseid küsimusi.

Üks selgemaid tendentse on seotud küsimuse polaarsusele vastupidise vastuse andmisega. Kui küsimus on vormistatud positiivsena, siis negatiivne vastus sisaldab palju suurema tõenäosusega verbikordust. Kui küsimus on vormistatud negatiivsena, siis saab positiivse vastuse formuleerida ainult verbikordusega.

Ruumipuudusel saame siingi eelkõige tegelda positiivselt formuleeritud küsimustega. Kvantitatiivsed tulemused on toodud tabelis 1, kus on võrreldud, kui palju partikleid ja kui palju sõnakordusi esines positiivsetes ja negatiivsetes vastustes. Et negatiivsetes lihtvastustes muid sõnaliike peale verbi de ei korrata, siis on võrreldud ainult verbikordusi. Pealegi esineb muid sõnaliike kordustes marginaalselt. Võrdluse teeb probleemseks intuiitiivne otsustamine, millistele partikliga vastatud küsimustele saab või ei saa positiivselt vastata ka verbikordusega (negatiivses vastuses tundub verbikordus alati võimalik olevat). Seepärast on selles lahtris kaks arvu, millest esimene näitab, kui paljudele partiklivastusega küsimustele oleks kindlalt võinud vastata verbiga. Sulgudes toodud arv näitab kahtlasemaid juhtumeid. Paraku oli selline oletamine vajalik positiivsete ja negatiivsete vastuste selge erinevuse näitamiseks.

Tabelis on arvestatud nii ainult partiklit või verbikordust sisaldavaid vastuseid kui ka vastuseid, mis pärast seda jätkuvad uue voozuehitusüksusega.

Tabelist 1 on näha, et verbikorduse tendentsid on eri polaarsusega vastustes selgelt erinevad. Protsent on arvutatud eri polaarsusega vastuste koguesinemusest, aga tendents säilib isegi siis, kui võtta arvesse kombineeritud vastused. Positiivsetes vastustes ei kata verbikordusvastus või verbikor-

Tabel 1.

Positiivsete küsimuste põhiliste vastusekujude sagedus

	Partikkel (jah/jaa, ei)	Verbikordus	Mõlemad	Kokku
Positiivne vastus	78 (+ 35) 43%	30 27%	38	247
+ küll	N/A	26	34	
+ ikka	5	17	11	
Negatiivne vastus	94 40%	140 59%	2	236

dusega algav vastus isegi kolmandikku, samal ajal kui negatiivsetes on üle poole vastustest verbikordused. Näide 13 ja 14 illustreerivad vastavaid negatiivseid vastusevariante.

- (13) P: tere,
E: magasid vä.
P: **ei maganud.** (AU)
- (14) L: noh (.) oled valmis saand vä.
M: **ei,**
L: <@ ma ka mitte. hh @> (AU)

Olgu öeldud, et küsimusevormidest esinevad kõik nii positiivse kui ka negatiivse vastuse puhul, muuhulgas *jah*-lõpulised küsimused.

- (15) K: see jääb siia M:ustamäele jah?
I: **ei** see jääb ikka täitsa te- Tondi jaama juurde. (.) peaaegu. (AU)

Polaarsust muutvate vastustega kaasneb regulaarselt selgitus, nagu näites 15. Seda on vestlusanalüütikud seletanud nn eelistusstruktuuriga, kus üks eelistamatu vastuse tunnuseid ongi selgituse olemasolu (nt Heritage 1984: 233–292; Schegloff 2007: 58–81; Metslang 1981: 32). Et küsimuse tugeva olemise järgi asub kõnealune objekt Mustamäel, siis peab seda eitav voor sisaldama ka eituse põhjuse. Negatiivne partikkel üksi pole selles järjendiposisioonis piisav ega sotsiaalselt aktsepteeritav vastus: kui I on objekti paiknevuse osas sedavõrd teadjam pool, et ta K oletuse valeks kuulutab, siis on tal ka kohustus õige info küsijale edastada. Näide 13 ja 14 on selles osas pisut erilised, sest telefonivestluse alguse eelküsimusele antud vastus *ei maganud* toimib edasivijana ja pelgalt *ei* näites 14 markeerib muuhulgas arusaama, et järjendit arendatakse edasi (vt arutelu näite 9 juures). Nagu positiivne vastusepartikkel on ka negatiivne partikkel vastus, mis formaalselt täidab küsimusejärgse vooru, kuid ei avalda oma arusaama selle tegevussisust.

Peale eituspartikli *ei* on korpustes kuuel korral kasutatud ka negatiivset keelendit *m?mm/e?ää/ä?ää*. Seda võib pidada minimaalseimaks eitavaks partikliks, sest teda kasutatakse ka positiivsele küsimusele negatiivse vastuse andmisel. Samal ajal ei ole ta tagasisidevahend, nagu näiteks *mhmh*, mida omakorda ei saa kasutada negatiivsele küsimusele vastamiseks.

Polaarsuse muutmise reeglipärasus, et pööratud polaarsusega vastuseks on suurema tõenäosusega verbikordus, on vastusekujude grammatiline erinevus. Kuid sellel on ka oma suhtlusfunktsioon. Positiivne küsimus projitseerib grammatiliselt positiivse vastuse ja negatiivne vastus käib sellele ootusele vastu. Positiivse küsimuse negatiivne vastus tähendab, et vastaja vastab projitseeritust erinevalt ja verbi kordamine markeerib seda. Nii on vooruülene küsimuse eelistuse ja vastuse vaheline murdekoht kaaskõnelejate jaoks selgem.³

3. Lisapartiklid *küll* ja *ikka*⁴

3.1. Verbikordus + *küll*. Verbikordusele võib eesti keeles lisada eelkõige kaks partiklit, *küll* ja *ikka*, mis vastuse funktsiooni omakorda mõjutavad ilma modaalsust lisamata (vastandina näiteks sõnadele *muidugi*, *kindlasti*, *vist* jne, mis otseselt lisavad episteemilise modaalsuse). *Küll* on partikkel, mille üks põhilisi kasutusalasid on formuleerida positiivseid vastuseid negatiivsetele üldküsimustele, nagu näites 16. Puhta verbikordusega formuleeritakse positiivseid vastuseid negatiivsetele küsimustele haruharva (2 näidet), kuid verbikordus + *küll* esineb selles funktsioonis korpustes kokku 16 korda.

- (16) V: tere, m.hh ega eee mm Ave Kelderid ei ole.
E: **on küll.** oodake üks hetk. (AU)

Näitest selgub ka, et verbikordus koos sõnaga *küll* annab nii küsimusele endale kui ka sellega projitseeritud tegevusele ammendava vastuse. Näide on võetud telefonikõne algusest, kus küsimus kellegi kohalolu kohta projitseerib põhitegevuseks palve see inimene telefonile kutsuda. Selles näites põhitegevust otseselt läbi ei viidagi, sest E vastab juba eelküsimusele ka palve enda täitmise lubadusega *oodake üks hetk* (põhitegevuse ennetamise mehhanismi kohta vt Schegloff 2007: 40–41). Kõneleja käsitleb seega oma vastust *on küll* nii küsimuse enda kui ka sellega läbiviidud tegevuse ammendamisena. See on üks negatiivse polaarsuse positiivseks pööramise formaate.

Veelgi sagedamini esineb verbikordus koos sõnaga *küll* positiivse küsimuse puhul (korpustes 26 korda). Sellisel juhul on *küll* „rõhutav, vastust kinnitav sõna” (EKSS). Materjalis leiab tõestust oletus, et sõna *küll* lisamine muudab vastuse mingis mõttes tugevamaks. Näiteks kui on vaja verbivastust korrata ja selgemaks teha, siis saab selleks kasutada sama verbi koos sõnaga *küll*. Vestluslõigus 17 tugevdab V oma vastust, kui H palub tal seda korrata. Sõna lisamisega muutub vastus pikemaks ja juba seetõttu ilmekamaks.

³ Negatiivsetele küsimustele vastatakse ka väga sageli negatiivse verbikordusega. Seda pikemalt analüüsivalt mainin, et negatiivse küsimuse eeldeks on enamasti *ikka* see, et midagi oleks pidanud toimuma, ent ei toimunud.

⁴ Eesti keeleteaduses on olnud tavaks pidada neid keelendeid adverbideks ja lauselaienditeks. Näiteks sõna *küll* on nimetatud rõhulaiendiks (Metslang 1981: 29). Siinses artiklis on eelistatud neutraalsemat terminit *partikkel*, sest kõnealuses kontekstis tegelevad nad pigem voorudeüleste probleemidega kui sama lause laiendamisega.

- (17) H: kuuled vä.
 V: noo **kuulen**
 (0,5)
 H: ah?
 V: **kuulen küll.** (TA)

Selgub aga, et verbikordust koos sõnaga *küll* kasutatakse eelkõige tugevalt kõhkleva alatooniga küsimustele vastamisel. Nii ei ole päris korrektne öelda, et *küll* kinnitab vastust (näiteks pole võimalik öelda *jah küll*), vaid et verbikordus koos sõnaga *küll* on kasutusel tugevama kaaluga positiivse vastusena. Kuigi soome *kyllä* ja eesti *küll* ei käitu vestluses üldiselt samamoodi, on ka soome keeles voorulõpulisel partiklil *kyllä* kahtlusi hajutav tähendus (Hakulinen 2001a: 431). See kehtib siiski vaid pikemate lausungivastuste puhul. Süntaktiliselt iseseisva soome partikli *kyllä* põhiline esinemus on voorulalguline, kus ta siiski ka kinnitavat vastust tugevdab või küsimuses implitseeritavale vastu hakkab (Hakulinen 2001c: 176–181). Sarnaselt kasutatakse verbikordust koos sõnaga *küll* eesti keeles neil juhtudel, kui küsimus on formuleeritud ebalevalt, oletades, et vastus tuleb negatiivne või et kaaskõnelejal puudub info. Näites 18 helistab E teatrisse, kuid formuleerib oma küsimuse nii, nagu vastajal ei pruugiks olla vajalikku infot (*kas te teate*) või on piletite saamiseks juba liiga hilja (*veel*).

- (18) E: tere, ee kas te teate kas tänaõhtuseks etenduseks on veel pileteid.
 T: **on küll?** (AU)

Näites 19 arutavad osalejad, kas ilma autokoolis käimata saab juhiloa. S avaldab arvamust, et ei saa, ning esitab siis koos episteemilise ebakindluse markeriga *mina i tea* (Keevallik 2006) küsimuse *kas saab*. Kuigi küsimus on positiivne, on ta tugevalt markeeritud ootuse, et vastus tuleb negatiivne. Küsija ise on äsja võtnud negatiivse seisukoha. Negatiivse vastuse ootust lisab ka sõna *üldse* (Metslang 1981: 42). Sellele vastukaaluks on vastus vormistatud koos partikliga *küll*.

- (19) S: [ja minu] meelest ei saa. (mina=i) tea
 kas üldse saab teha nimodi.
 P: **saab [küll.]** (TA)

Verbikordusel koos sõnaga *küll* on kõik sõnakordusvastuse eelised: ta on ammendav ja potentsiaalselt järjendit sulgev vastus. Lisaks on ta tugevam kinnitus kui sõnakordusvastus, markeerides oma kontrasti negatiivselt või kõhklevalt formuleeritud küsimusega, s.t küsimustega, mis võimaldavad negatiivseid vastuseid. Ka võib ta väljendada vastaja arusaama, et küsimus oli ehk liigseltki ettevaatlik. Viisakalt tülitamist minimeerivale küsimusele antud tugevam vastus on aga ka iseenesest viisakas, sest lükkab tugevalt tagasi oletatava pealetükkimise. Näites 20 minimeerib helistaja tülitamist trafaretse küsimusega viiest minutist ning selle tugev kinnitusvastus näitab, et nii imeväike ajakulu pole probleem.

- (20) H: =Mark siin. (.) kuule on sul nüüd üks viis minti agea.
 V: ee **on küll.** (TA)

Eesti keele kõnelejal on seega üldküsümuse puhul valida terve rea erineva tugevusega vastuste vahel, mida saab vajaduse korral ka uues versioonis tugevdada. Vastuse tugevus peegeldab ühelt poolt kõneleja enda arusaama järjendi kulust ja vestlusosaliste vahelistest suhetest, aga teiselt poolt kujundab vastuse valik otseselt ka vestluse edasist kulgu. Näiteks puhas partiklivastus teatavas järjendipositsioonis sunnib eelkõnelejat jätkama ja näitama, mis oli küsimuse siht. Sõnakordus aga annab ammendava vastuse ning väljendab arusaama, et tegemist on järjendi põhitegevusega. Samal ajal jääb ta nõrgaks negatiivse konnotatsiooniga küsimustele vastamisel, mispuhul verbile lisatakse *küll*.

Eelnevast on aga selge, et selline abstraktne tugevus ei selgita vastusekujude kogu järjendilist mustrit. Eri järjendipositsioonidesse sobivad eri kujud eri määral. Näiteks ei saa kuidagi kasutada vastust *mhmh* samas positsioonis nagu verbikordust koos sõnaga *küll* ega vastupidi. Puhas verbivastus ei pruugi negatiivse konnotatsiooniga küsimuse järel olla veenev, sest ei kinnita piisavalt vastupidist. Grammatilised vastusekujud saavad oma sotsiaalse tähenduse ainult konkreetsetes järjendipositsioonides.

3.2. Ikka. Partikkel *ikka* erineb partiklist *küll* mitmes mõttes. Ta võib esineda omaette vooruna, mida *küll* teha ei saa, ja teda saab kasutada ka koos muude sõnaklassidega peale verbide, sealhulgas partikliga *jaa*. Järgnevad näited on pärit kõnedest reisibüroosse.

(21) H: .hh tere. .hh ee (.) kas te tegelete lennupiletitega ka.

V: **ikka.** (TA)

(22) H: aa? (1,0) aga kas: sinna kuulub ka nüüd sis
see jõuluvana külastus ja kõik.

V: **jaa ikka.** (TA)

Ikka-vastus kinnitab, et küsitud info kehtib. Kuid ta ei tee seda neutraalselt, vaid tema konnotatsiooniks on, et vastus on endastmõistetav. EKSS annab *ikka* vasteteks sõnad *muidugi* ja *teadagi*. Viimane küll täpselt samas järjendipositsioonis ei esine, kuid mõlemad sõnad väljendavad endastmõistetavust veelgi otsesemalt. *Ikka*-vastus aga vihjab üldküsümuse puhul, et see polnud ehk kõige sobivamalt formuleeritud või adresseeritud, sest vastus peaks olema üldteada. Näites 21 ja 22 kasutab ametnik tugevamalt kinnitavat *ikka*-vastust leevendamaks kahtlusi, et reisibüroo tegevus ja teenused ei ole kliendile ootuspärased.

Kuid *ikka*-vastuseid kasutatakse ka tavavestlustes (näited 23–25), vahel negatiivselt vormistatud küsimusele jaatava vastuse andmiseks (näide 24 ja 25, korpustes kokku kaheksa näidet).

(23) H: kule on isa ka.=

T: =**on ikka**,= (AU)

(24) E: .hh ega sa ei tea k tema mingit tele[foni või midagi.]

K: [noo **tean ikka**.] (AU)

(25) P: [mis] (0,2) mm (0,3) te ei läindki magama vä.

M: eeee no **ikka läksin**. (AU)

Sõnakordus + *ikka* (28 juhtu, näide 23 ja 24) on tavalisem kui *ikka* + sõnakordus (11 juhtu, näide 25). Viimane variant on sotsiaalselt tähenduselt järsem, sest esiplaanil pole mitte kinnitamine ise, vaid vastuse endastmõistetavaks markeerimine. Mõlemad vastusekujud esinevad ka koos muude sõnaliikidega peale verbi, kuigi palju harvemini (neli juhtu). Näites 26 on I helistanud Maidu mobiilile, kuid vastaja L ei ole Mait. *Ikka* markeerib, et helistaja jaoks on endastmõistetav paluda telefonile mobiili omanik, ning L-i küsimus, mis selle kahtluse alla seab, on ebakohane.

- (26) I: [aga kas] Mait on ve. (0,3) palun.
 (1,2)
 L: teda ennast,
 I: noh **ennast *ikka***. (AU)

Nagu näidetest näha markeerivad küsimuse ja vastusevooru mõningast vastuolu *ikka*-vastuses ka voorualgulised *no*, *noo*, *noh*. Igasugune viivitus vastuse alguses näitab, et algav voor pole eelnevaga päris kooskõlas, see on ka muuhulgas mitte-eelistatud vastuse iseloomulik tunnus (Schegloff 2007: 67–69). Näites 26 on vastuolu selles, et vastusvooru autor markeerib küsimuse mingil määral ebakohaseks või problemaatiliseks. *Noh* vooru alguses projitseerib seda vastuolu, mis realiseerub hiljem *ikka* abil.

Põhjused, miks üks või teine küsimus ebakohane on, ei pruugi olla analüüsijale alati nii läbipaistvad kui näites 26. Kuid *ikka* näitab, et vastaja peab küsimust problemaatiliseks ning markeerib küsimuse ja vastuse vastuolu. Vastandus on ka laiemalt *ikka* tähenduseks, eriti konnektiivselt kasutatuna (EKG II: 101). Seega on nii *küll* kui ka *ikka* partiklid, mis võimaldavad vastajal väljendada oma arusaamu küsimuse kohta. Mõlemad formuleerivad positiivseid vastuseid, kuid *küll* näitab, et eelnev küsimus oli (liiga) ettevaatlik, ja *ikka*, et poleks ehk pidanudki küsima, sest vastus on endastmõistetav. Mõlemad võivad vastata negatiivsele küsimusele, kuid ainult *ikka* kombineerub ka muude sõnaliikidega peale verbi.

4. Kombineeritud vastused

Enamik eespool käsitletud vastusekujusid võib omavahel kombineeruda. Erandiks on vaid *küll* ja *ikka* omavahel, sest üks kinnitab tugevalt seda, mida küsitakse, ning kinnitab selle eeldeid, samal ajal kui teine markeerib küsimuse vastupidi problemaatiliseks. Samuti ei esinenud materjalis vastusevarianti *jah*, *ei tule* (vrd Metslang 1981: 29).

Kombineerimisvõimalus tähendab eelkõige seda, et partiklit *jaa/jah* võib kasutada nii vooru alguses kui ka lõpus või isegi mõlemal pool. Negatiivse vastuse puhul põhikujusid – negatiivset partiklit ja verbikordust – üldiselt korraga ühes vóorus ei kasutata (vastandina kirjanduslikule dialoogile, kus see tundub olevat tavalisem, vt Metslang 1981: 159–160). Erandiks on vaid kaks juhtu ja siingi võib tegu olla vastuse kordamise ning tugevdamisega, sest vahepeal on paus, mille jooksul oleks võidud voor üle võtta (vt näidet 27). Võib arvata, et selle vastusekuju ebapopulaarsus on osaliselt tingitud haploloogiast.

- (27) Ri: <ja mina pean selle joonistama=vä.> ((vihaselts))
 Re: **ei (.) ei pea** (TA)

Samal ajal pole partikli ja verbikorduse koosinemine positiivses vastuses kuigi haruldane. Lausa vastupidi, puhtad verbivastused on isegi harvemad (vt tabelit 1). On ilmne, et partikliga ja verbikordusega dubleeritud vastus annab kokku tugevama kinnituse, mida sotsiaalselt soosib positiivne küsimuse vorm. Positiivne küsimus projitseerib positiivse vastuse ning selle kinnitamine on sotsiaalselt joonduv tegevus.⁵ Samal põhjusel võib dubleeritud olla negatiivne vastus näites 27, sest transkribeerija (kes pole artikli autor) on selgelt näidanud, lisades iseloomustuse *vihaselts*, et see küsimus eeldab pigem negatiivset vastust. Näites 28 on dubleeritud positiivne vastus.

- (28) V: mhmh. ma kindlasti ei saa minna kohe.
 ma=ei=ole Tartus homme. (.)
 H: ahah (.) aga on seal muidu see värk.
 V: **on jah.**
 (0,8)
 H: no ehk nad saavad ka: (TA)

Vastusekujul sõnakordus + *jah* on sõnakordusvastuse tunnused: ta on spetsiifiliselt sobitatud just esitatud küsimuse jaoks, ta on suhteliselt iseseisev väide ning vastab ammendavalt, s.t küsijat sedavõrd rahuldavalt, et järjend lõpeb ja järgneb paus (järgnev voor alustab uut naabruspaari). Selles vastusekujus on ka spetsiifiliselt kinnitav verbivastus esikohal ning alles pärast seda tuleb jaatus. Seega annab kõneleja eelistuse pigem kinnitamisele kui tehnilisemale vastamisele, osutades sisuliselt tähtsaimale infole ning vastaja episteemilisele eelisõigusele seda infot edastada. Vastusekuju võib kasutada ka koos muude sõnaliikidega, nagu näites 29, kuigi seda esineb harvem. Enamikul juhtudest on voorulõpulisena kasutusel partiklivorm *jah* (ainult kaks korda *jaa* kokku 24 juhust⁶).

- (29) I: a siis: järelikult te olete kodus.
 M: **kodus jah,** (AU)

Sõnakordus + *jah* on iseseisev terviklik vastusekuju, mida ei saa produtseerida osadena. *Jah* on prosoodiliselt liidetud kordussõna külge, teda ei saa näiteks lisada pärast pausi. *Jah* markeerib, et tegemist on vastusega, ning liidab sellega käimasoleva voo selgemalt eelneva külge. Sõnakordus üksi ei markeeri otseselt, et tegemist on vastusega, mistõttu kordus + *jah* on koostööaltim vastus ja seostub tugevamalt eelnenud küsimuse ja selle eelistustega. Vastuslõpuline *jah* on orienteeritud järjendi sidususele ja kõnelejate koostööle.

Teisalt kinnitab *jah* kordusjärgses positsioonis just korratud sõna ning kinnitab seega iseseisvalt väljendatut. Eriti järjendipositsioonides, kus partikli-vastus oleks piisav, annab see vastusekuju vastajale võimaluse markeerida

⁵ Joondumine tähendab vestlusi analüüsisivas kirjanduses väga üldiselt seda, et kõneleja jätkab nii, nagu eelmises voores projitseeritud.

⁶ Seda võiks pidada argumendiks, et *jah* on pigem vastus ja *jaa* pigem kinnitus.

oma voor episteemiliselt iseseisvamaks väiteks. Näites 30 on seda kuju kasutatud jätkuküsimuse vastusena. Vastus *tuli jah*, mille asemel võiks järjendi-positiooni tõttu olla lihtsalt *jah*, viitab sellele, et peale pelgalt küsimusele vastamise tegeleb kõneleja ka omaenda eelisõigusega infot hallata.⁷ Jutt käib teelavastusest, mille algus Kr-il nägemata jäi.

- (30) Kr: [kuidas see] naine: sattus sinna korterisse.
 M: tuli.
 Ke: tuli
 Kr: lihtsalt tuli=vä.
 M: **tuli jah.** (.)
 Kr: aa (-)
 Ke: [uks oli] lahti ja tuli sisse. (TA)

Vastustes, mis kombineerivad nii spetsiifilise kinnituse sõnakorduse näol kui ka vestlustehnilisema partikli, on igal koostisosal suhtluses oma roll. Rolli olemus aga sõltub ka positsioonist, mis koostisosal voorus on. Äsja kirjeldatud vastusekujus riskeerib sõnakordus jääda suhteliselt sõltumatuks väiteks, kui seda ei ühendata lõpupartikli abil eelkõneleja vooriga. Vastupidise järjekorraga vastusekujuga *jaa/jah* + sõnakordus seda probleemi ei ole ning seal sõltub koostisosade funktsioon muudest faktoritest. Tähtsaim neist tundub olevat tugevama kinnituse vajadus.

Puhas partiklivastus riskeerib sellega, et markeerib järjendi põhitegevuse juba möödas või alles ees olevaks. Ning kui põhitegevust ei tule, siis on kõnelejal võimalus oma vastust korrata ja n-õ tugevdada verbi lisamisega. Seda nägime näites 11, kus kõneleja väljendas arusaama oma vastuse ammen-davusest just nimelt verbikorduse lisamisega. Erinevalt *jah*-lõpulisest vastusest on *jaa/jah*-alguline vastusekuju produtseeritav mitmes osas, mis näitab, et tegemist võib olla asendusega ja funktsiooni dubleerimisega. Kuid sugugi mitte kõigil 21 juhul, kus selline järjekord esines, polnud partikkel ja kordus-sõna teineteisest pausiga eraldatud. See näitab, et tegemist on siiski ka oma-ette vastusekujuga, kus kõneleja esmaselt vastab ning alles siis kinnitab spetsiifiliselt. Näites 31 vastab P nii partikli kui ka verbiga.⁸

- (31) E: sul süia on, mai vaadanud kas sa võtsid pulbri kaasa ve.
 P: **jaa võtsin**, ja kohupiima ka.
 E: mhmh, (AU)

Kohe vooru alguses olev partikkel näitab kõneleja arusaama, et temalt eeldatakse üldküsimuse vastust, ning selle ta grammatiliselt õigesti ka annab. Sõnakordus täpsustab partiklivastust ning näitab, et kõneleja on küsimuse analüüsinud järjendi põhitegevuseks. Ka muudab ta sellega järgnevat suhtluskontuuri, sest annab sisuliselt ammen-davama vastuse kui lihtsalt partikkel ja võimaldab seeläbi järjendi sulgemist. Näites 30 valib kõneleja küll jät-

⁷ Samal ajal ei avaldu eesti keeles asjaolu, et *jah*-lõpuline vastus suleks tingimata sekvents, mida on täheldatud soome keele puhul (Hakulinen jt 2004).

⁸ Näites 31 on küsimusvoorus kaks küsimust ja verbikordus võiks olla kasutusel viimase küsimuse vastusele. Kuid vestluses valitseb reeglipära, et viimase küsimuse vastus antakse eelistatult esimesena (Sacks 1987: 59–60), seetõttu ei ole ühemõttelisuse saavutamine ka puhta partiklivastuse puhul probleem.

ku lisamise, kuid eelneva küsimuse vastus on siiski olnud ammendav, sest seda ei küsita üle.

Et vastusekuju *jaa/jah* + sõnakordus tõesti kasutatakse tugevama kinnituse andmiseks, kui partikkel seda võimaldab, on eriti hästi näha neist juhtudest, kus küsimus on loomult kahtlustav. Näide 32 pärineb telefonikõnest, kus E on helistanud postifirmasse, et saada kätte laud, mis pidi saabuma juba eelmisel päeval. Ametnik V küsimus seab kahtluse alla, kas E on kõik tingimused täitnud, ning selle kahtluse kõrvaldamine eeldab tugevat kinnitust.

- (32) V: ee tähendab: on teil makstud Lennupostile muidu ära.
 E: **jaa, on makstud,**
 V: tehtud arve ära. [ja ka]heksateist protsenti tollimaks e, (AU)

Partikkel ja verbikordus on siin lausa mõlemad rõhutatud, hääldatud eraldi intonatsiooniga. Nii on vastuse kahekordne tugevus eriti selge. Erinevalt teistest tugevdatud vastustest ei markeeri *jaa/jah* + kordus, et vastus on endastmõistetav, ega ka seda, et küsimus on negatiivse polaarsusega või muidu ebakindel. Vastusekuju *jaa/jah* + sõnakordus on kahtlust välistav tugev kinnitus. Teda kasutatakse teistel sotsiaalsetel eesmärkidel kui *ikka-* või *küll-*vastust, kuigi osaliselt võivad nende järjendipositsioonid kattuda. Nii positiivse kui ka negatiivse polaarsusega vastusekuju partikkel + sõnakordus on käsitletud vastusekujude hulgas kõige tugevam kahekordne kinnitus, kus teine koostisosa kinnitab tugevdades esimest. Niisugusena on ta ikkagi täiesti omaette vastus ega tulene partiklivastuse äkitsi tajutud ebapiisavusest.

Vastusekujusid võib ka veel keerulisemalt kombineerida ning neil juhtudel suhestub iga kuju eelneva küsimusega omal moel. Näiteks ettevaatlikult formuleeritud küsimus võib saada nii kahekordselt kinnitatud kui ka *küll-*partikliga vastuse.

- (33) P: =h aga: oskad sa mulle neid hindasid rääkida mis seal on.
 T: **jah, oskan küll.** (AU)

Mõlemad toimivad omal moel kahtluse ja ettevaatlikkuse vastukaaluna: *küll* reageerib viisakalt ettevaatlikule vormistusele ja *jah*-alguline kordusvastus küsimuse esitaja jäetud võimalusele, et vastaja ei oska hindu öelda, mistõttu on vaja tugevamat kinnitusvastust. Nii *ikka-* kui ka *küll-*vastused kombineeruvad voorualgulise ja voorulõpulise partikliga *jaa/jah*. Et partikkel *jaa/jah* on sisuliselt sõltuvam eelnevast küsimusest, siis seostub tema kasutamine alati eelneva kõnelejaga joondumisega, küsimuse tingimuste aktiveerimisega. Voorualguline partikkel teeb seda esmaselt, määrates joonduva vastamise vooru põhiliseks tegevuseks. Verbikordusjärgne partikkel jätab sotsiaalse joondumise teiseseks ning tegeleb esmalt sisulise iseseisva kinnitusega.

Lõpetuseks võib väga abstraktselt esitada järgneva lihtvastuse tugevuse skaala, alustades minimaalseimast. Vasakult paremale kasvab kinnituse või eituse episteemiline tugevus.

Positiivsed vastused:

mhmh > *jaa/jah* > sõnakordus (+ *jah*) > verbikordus + *küll* > *jaa/jah* + verbikordus

Negatiivsed vastused:
m[?]mm > *ei* > verbikordus > *ei* + verbikordus

Mhmh- ja *m[?]mm-*tüüpi keelendid on minimaalsed, sest neid hääldatakse vähima vaevaga ning eriti *mhmh* tegelikult vaid registreerib küsimuse. Partiklid *jaa/jah* ning *ei* võimaldavad anda kiire ja üldkehtiva jaatava või eitava vastuse, mis ei tegele küsimusega sisuliselt, vaid võib markeerida, et sellel on järjendis teisene staatus. Sõnakordus on tugevam, sest on grammatiliselt ja leksikaalselt iseseisvam ning seda kasutatakse põhitegevuste puhul. Voorulõpuline *jah* tegeleb vooaruülese koostööga ja vastaja episteemilise eelisoiguse rõhutamisega. Partikkel *küll* lisab konnotatsiooni, et küsimus oli nii ettevaatlik, et eeldab tugevdatud või isegi polaarsust ümberpööravat vastust. Voorulõpuline partikkel *jaa/jah* + verbikordus muudab kinnituse kahekordseks.

Kuid need skaalad on tõesti vaid abstraktsioonid, sest vastuste funktsioon ja piisavus sõltuvad olulisel määral järjendipositsioonist. Näiteks on pelk partiklivastus piisavalt tugev eelvoorude vastusena, kuid kahtlustava küsimuse puhul viib see tõenäoliselt edasise kinnituse otsimisele. Ja vastupidi, liiga tugev vastus võib põhjustada edasise seletusi küsimuse staatuse kohta. Minimaalsus on järjenditundlik väärtus.

Kokkuvõte

Eesmärgiks oli võrrelda korpustes esinevaid positiivse üldküsimuse vastuseid. Selgus, et vastusekujud pole üksteisega vahetatavad, vaid igaüks täidab oma suhtlusülesandeid erinevates järjendipositsioonides. Vastusekuju valikuga saab kõneleja informeerida teisi osalejaid oma arusaamast, missugune on küsimuse roll järjendis, ning mõjutada järjendi edasist käiku. Sellega võib markeerida eelneva kõneleja kehtestatud suhtluskontuuri jätkamist või selle katkestamist, määratleda küsimus ettevaatlikuks või ebavajalikuks. Valida saab ka kinnituse suhtelist tugevust, aktsepteerides eelnevat vooaru minimaalselt või vastust kinnitades. Tehniliselt nõuab üldküsimus vaid jaatavat või eitavat vastust, mille garanteeriks alati partikkel. Kõik pikemad vastused on seega kasutusel mingil lisaeesmärgil, mitte elementaarseks vastamiseks.

Paljuski sõltub vastuse kuju küsimuse asukohast tegevusjärjendis. Kui küsimus on tõlgendatav eelküsimusena, võib väga hästi vastata vaid partikliga *jaa/jah*, kui aga põhitegevusena, siis saab reageerida erineva tugevusega vastustega, rohkemal või vähemal määral kinnitades või eitades.

Üks põhilisi vastusevalikut piiravaid tegureid on vastuse enda pragmaatiline fookus. Kui fookus on nimisõnal, omadussõnal või määrsõnal (või nende fraasidel), siis kasutatakse vastavaid kordusi üliharva ning valdavaks kinnituseks on partikkel *jaa/jah*. Korduse ja partikli valik on aktuaalne eelkõige küsimuste puhul, mis lubavad verbikordusvastuseid. Eitava vastuse puhul muu sõnakordusega peale verbikorduse vastata ei saagi. Mõnevõrra võib vastata ka valida, kuhu ta küsimuse fookuse tõlgendab. See otsus on kontekstisidus, kuid mitte alati intuiitiivselt üheselt määratav.

Küsimuse vormide puhul näitab esialgne ülevaade vaid tendentsi, et *jah*-lõpulisel küsimusel kasutatakse eelkõige järeldavates ja parandust alusta-

vates voorudes ning neile vastatakse seetõttu regulaarselt vaid partikliga. Muudel puhkudel ei olnud näha, et küsimuse enda kuju oleks vastusekujule süstemaatilisi piiranguid seadnud. Pigem osutus tähtsaks järjendipositsioon ja tegevussisu. Kuid kindlasti oleks edaspidi huvitav täpsemalt vaadelda, kuidas küsimuse vormistuses sisalduvad eelled vastuse valikut mõjutavad.

Ka oleks vaja eraldi tegelda vastustega, mis pärast esialgset vastust jätkuvad või ei jätku, ning pikemate kordustega. On ilmne, et mida pikem kordus, seda rohkem kõneleja väidet enda omaks ja iseseisvamaks teeb. Nii saaks edasi uurida episteemilist iseseisvust, mis mõjutab osaliselt partikli ja sõnakorduse valikut.

Partikleid ja kordusi saab küsimuse vastustena kasutada paljudes keeltes. Tundub aga, et üks eesti keele tüpoloogilisi rikkusi on lühikeste vastusekujude rohkus ja varieeruvus. Suures osas on selle aluseks tüpoloogiliselt eripärane verbi kordamine ning otseselt verbile lisatavad partiklid. Kuid oluline on ka see, et eesti keeles on hästi segunenud kaks tüpoloogiliselt erinevat vastusesüsteemi: partikliline ning kajasüsteem. Enamikus kajasüsteemi keeltes on kasutusel ka partiklid (vt Jones 1999: 22–36), aga peale soome keele pole teiste keelte suhtlusjärjendites kasutatavaid vastusevariante süstemaatiliselt uuritud. Erinevalt soome keelest, kus domineerib verbikordus ja *joo*-partikkel on eelkõige vernakulaari tunnus (Hakulinen 2001a: 3; Sorjonen 2001: 407), on eesti keeles segunemine palju üldisem. Vastusekujude rohkusga kaasnevad aga mitmed subtiilsed võimalused väljendada lihtvastustes mitte ainult sisulisi vaid ka sotsiaalseid ja järjendilisi tähendusi.

Kirjandus

- EKG II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Tallinn: Valgus/Eesti Keele Sihtasutus, 1988–2007.
- Hakulinen, Auli 2001a. Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. L. Laitinen, P. Nuolijärvi, M.-L. Sorjonen, M. Vilkuna (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Auli 2001b. Minimal and Non-Minimal Answers to Yes-No Questions. – Pragmatics, nr 11, lk 1–16.
- Hakulinen, Auli 2001c. On Some Uses of the Discourse Particle *kyllä* in Finnish Conversations. – Studies in Interactional Linguistics. Ed. by E. Couper-Kuhlen, M. Selting. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 171–198.
- Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja-Riitta, Alto, Irja 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heritage, John 1984. Garfinkel and Ethnomethodology. Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John 1998. *Oh*-Prefaced Responses to an Inquiry. – Language in Society, nr 27, lk 291–334.
- Heritage, John 2002. *Oh*-Prefaced Responses to Assessments: A Method of

- Modifying Agreement/Disagreement. – The Language of Turn and Sequence. Ed. by C. Ford, B. Fox, S. Thompson. Oxford: Oxford University Press, lk 196–224.
- Jones, Bob Morris 1999. The Welsh Answering System. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Kasterpalu, Riina 2005. Partiklid *jah, jaa* ning *jajaa* naaberpaari järelliikmena müügiläbirääkimistes. – Keel ja Kirjandus, nr 11–12, lk 873–890, 996–1012.
- Keevallik, Leelo 1999. Informatsioonikäsitluse partikkel *ahah* telefonivestlustes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 43. Tartu: Emakeele Selts, lk 34–56.
- Keevallik, Leelo 2006. From Discourse Pattern to Epistemic Marker: Estonian (*ei*) *tea* 'don't know'. – Nordic Journal of Linguistics, kd 29, nr 2, lk 173–200.
- Keevallik, Leelo (käsikiri). Minimal Answers to Yes/No Questions in the Service of Sequence Organization.
- König, Ekkehard, Siegmund, Peter 2007. Speech Act Distinctions in Grammar. – Language Typology and Syntactic Description. Vol. 1. Clause Structure. Ed. by T. Shopen. Cambridge: Cambridge University Press, lk 276–324.
- Metslang, Helle 1981. Kõsilause eesti keeles. Tallinn: Valgus.
- Raymond, Geoffrey 2003. Grammar and Social Organization: Yes/No Interrogatives and the Structure of Responding. *American Sociological Review*, nr 68, lk 939–967.
- Sacks, Harvey 1987. On the Preferences for Agreement and Contiguity in Sequences in Conversation. – Talk and Social Organization. Ed. by G. Button, J. R. E. Lee. Clevedon: Multilingual Matters, lk 54–69.
- Sadock, Jerrold, Zwicky, Arnold 1985. Speech Act Distinctions in Syntax. – Language Typology and Syntactic Description, Vol. 1. Ed. by T. Shopen. Cambridge: Cambridge University Press, lk 155–196.
- Schegloff, Emanuel A. 1996. Confirming allusions. *Toward an Empirical Account of Action*. – *American Journal of Sociology*, kd 102, nr 1, lk 161–216.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sorjonen, Marja-Leena 1996. On Repeats and Responses in Finnish Conversation. – Interaction and Grammar. Ed. by E. Ochs, E. Schegloff, S. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press, lk 277–327.
- Sorjonen, Marja-Leena 2001. Simple Answers to Polar Questions. The Case of Finnish. – Studies in Interactional Linguistics. Ed. by E. Couper-Kuhlen, M. Selting. Amsterdam: John Benjamins, lk 405–431.
- Stivers, Tanya 2005. Modified Repeats. One Method for Asserting Primary Rights from second Position. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 38, nr 2, lk 131–158.

The Functions of Simple Answers to Estonian Yes-No Questions

Keywords: pragmatics, grammar in interaction, yes-no question, echo-response, polarity, pragmatic particles

Two typologically different systems are found in the answer formats to yes-no questions in Estonian, particles and echo-responses. They can be used separately as well as in combinations with each other or with other particles. The paper studies the grammatical, pragmatic and interactional factors that affect the

choice of the answer format. That choice depends on the pragmatic focus of the question, its polarity, as well as the polarity of the answer, and the action that is carried out by the question. The answer, however, displays the interlocutor's understanding of the action import of the question, possibly also providing subtle criticism on its design. This has a direct impact on the further course of the conversation.

Leelo Keevallik (b. 1969), PhD, Uppsala University, Department of Modern Languages, researcher, Leelo.Keevallik@moderna.uu.se